

Дідух М. М. – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2331-4603>

Професійна спрямованість як динамічна якість особистості

У статті розглянуто особливості професійної спрямованості особистості. Визначено, що процес розвитку професійної спрямованості реалізується шляхом формування окремих її складових, таких як професійна зацікавленість, ставлення до обраної професії, ціннісних орієнтацій, професійних установок і мотивів. **Мета** нашого дослідження полягала у виявленні психологічних особливостей професійної спрямованості як сукупності мотиваційних утворень і системи, що визначає особливості поведінки й напрям діяльності особистості. **Методологічною основою** статті слугували загальнопсихологічні положення про сутність і розвиток особистості в процесі життєдіяльності (Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, В. П. Москалець, С. Л. Рубінштейн, Л. Е. Орбан, Т. М. Титаренко), принцип системного підходу, який набув значного поширення в сучасних наукових розробках (І. В. Блауберг, В. П. Кузьмін, В. М. Садовський, Б. С. Українцев, І. Т. Фролов, Е. Г. Юдін), принцип єдності свідомості та діяльності (Є. А. Климов, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн), а також підхід до розуміння професійної спрямованості як чинника особистісного зростання (В. А. Бодров, Є. О. Климов, Г. В. Ложкін, А. К. Маркова, В. О. Моляко, В. А. Семиченко, А. В. Фурман). **Наукова новизна.** Встановлено, що є різні підходи до визначення поняття «професійна спрямованість особистості», однак усі вони містять думку, що цей процес виявляється в позитивному ставленні до професії, схильності й інтересі до неї, бажанні вдосконалювати свою підготовку та задовольняти матеріальні й духовні потреби, займаючись професійною діяльністю. Професійна спрямованість особистості є провідною якістю, що розвивається на основі певної системи знань та вмінь і характеризується соціально-психологічними установками на певний вид трудової діяльності відповідно до потреб, інтересів, нахилів і мотивів особистості, яка виражається в готовності здійснити професійний вибір. **Висновки.** Отже, сформована професійна спрямованість не тільки визначає успішність діяльності у вибраній професії, а й впливає на статус і життєву позицію особистості загалом. Тому систематична й цілеспрямована робота щодо формування професійної спрямованості особистості має починатися зі шкільних років і передбачати ознайомлення з особливостями різноманітних професій, перспективами й складнощами, що можуть виникнути в ній.

Ключові слова: спрямованість; професія; професійна спрямованість; особистість; професійна готовність; мотивація особистості; професійне самовизначення.

Вступ

В умовах соціально-економічних перетворень, що активно відбуваються в країні, важливе значення мають питання, пов'язані з професіоналізацією особистості. Невпинний розвиток науки й техніки як наслідок соціальних відносин висуває певні вимоги до сучасних професіоналів. Тому одне з головних завдань у підготовці майбутніх спеціалістів передбачає формування усвідомленого та внутрішнього прийняття особливостей професійної діяльності, інтересів і схильностей до неї, розвиток професійних переконань, цінностей та ідеалів. Реалізація окреслених питань можлива лише за умови становлення та зміцнення професійної спрямованості особистості. Основою цього процесу є особистісна активність, що є показником уміння займати позицію суб'єкта професійного вибору. Професійна спрямованість особистості – складний динамічний процес, що починається з ранніх етапів онтогенезу.

Проблеми професійного самовизначення, професійної готовності, професійної спрямованості привертала увагу як вітчизняних, так і зарубіжних психологів, серед яких: Б. Г. Ананьєв, Ю. В. Андрєєва, В. П. Жуковський, Т. А. Ільїна, Н. В. Кузьміна, В. П. Парамзін,

М. С. Пряжников та ін. Питання професійного становлення особистості та розвитку професійно важливих якостей фахівців досліджували Е. Ф. Зеєр, Є. О. Климов, К. К. Платонов та ін.

Учені зауважують, що професійна спрямованість є рушійною силою професійного самовизначення та визначає професійне становлення особистості.

Мета і завдання дослідження

Мета нашого дослідження полягає у виявленні психологічних особливостей професійної спрямованості як сукупності мотиваційних утворень і системи, що окреслює особливості поведінки й напрям діяльності особистості. Для досягнення поставленої мети необхідно було виконати такі завдання: визначити критерії професійної спрямованості особистості, проаналізувати особливості та психологічні механізми її формування.

Виклад основного матеріалу

Професійна спрямованість є внутрішнім джерелом професійного розвитку й особистісного зростання будь-якого суб'єкта діяльності, тому її розвиток можна розглядати як

важливу складову формування професіоналізму майбутніх спеціалістів.

Актуальність і важливість спрямованості в професійному становленні майбутніх фахівців зумовило появу значної кількості психолого-педагогічних досліджень, присвячених її вивченню. Проблему розвитку професійної спрямованості особистості розглянуто, зокрема, у працях Ю. В. Андреєвої, В. П. Жуковського, Н. В. Кузьміної, М. С. Пряжнікова та ін. (Priaznnikov, 1996). Дослідники акцентують на значущості формування професійної спрямованості в процесі професійного та життєвого самовизначення молоді.

У своїх дослідженнях Є. П. Ільїн (Ilin, 2002) розглядав спрямованість особистості крізь призму системи мотивів, які переважають. Автор стверджував, що вона виконує роль своєрідного магніту, який притягує активність людини та скеровує її в певному напрямі.

Знаний учений С. Л. Рубінштейн стверджував, що проблема спрямованості – це питання про динамічні тенденції, де мотиви, з одного боку, визначені завданнями людської діяльності, а з іншого – визначають її особливості. Розвиваючи ідеї С. Л. Рубінштейна, О. М. Леонтьєв характеризує спрямованість особистості як систему порівняно стійких, ієрархізованих мотивів діяльності, що формуються в процесі індивідуального розвитку (Markovchin, & Sadykov, 2020).

Необхідність введення до наукового обігу поняття «професійна спрямованість» зумовлена специфікою її елементів – професійних цінностей, мотивів, установок і прагнень особистості.

Слід зазначити, що в сучасній психолого-педагогічній літературі є різні й неоднозначні підходи до трактування поняття «професійна спрямованість». Це обумовлено відмінностями в методологічних позиціях авторів, складністю та багатоплановістю досліджуваного феномену (Iopova, & Polianychko, 2014).

Зокрема, Б. О. Федоришин трактує професійну спрямованість як психологічну готовність людини до вибору напрямку майбутньої професійної діяльності. На думку дослідника, професійна спрямованість пов'язана з усвідомленням особистістю вагомих аспектів й особливостей майбутньої професійної діяльності. Вона виявляється в підвищеній зацікавленості до процесів і фактів, що прямо чи опосередковано стосуються певної професії (Korets, 2018). Інтереси реалізуються в пізнавальній діяльності особистості: накопиченні відповідної інформації, участі у відповідних гуртках, навчальній діяльності тощо.

Учений Л. П. Сейтешев (Seyteshev, 1990) розглядав професійну спрямованість як

важливий аспект загальної спрямованості особистості, що визначає вибір життєвого шляху.

Професійну спрямованість тлумачать також як індивідуальну структуру цінностей особистості, що можуть бути реалізовані в професійній діяльності й виявляються в мотивах вибору професії та шляхах її отримання.

Натомість С. І. Тихолах (Tykholaz, 2007) визначає професійну спрямованість як сторону особистості, яка обумовлює мотивовану цілеспрямовану діяльність під час підготовки до вибору професії та виявляється в намірах, ідеалах, інтересах, установках і схильностях. Цей процес має певні етапи реалізації: спершу виникає професійний інтерес, виникають стійкі професійні наміри, які своєю чергою сприяють формуванню професійної спрямованості особистості. Професійна спрямованість є важливим психологічним чинником професійного самовизначення та професіоналізації особистості.

В. О. Бодров виокремлює етапи професійного розвитку особистості, привертаючи увагу до формування професійної спрямованості під час вибору професії та в період професійної підготовки майбутнього фахівця. Дослідник з'ясував, що спрямованість особистості трансформується в процесі професіоналізації одночасно зі зміною змісту мотивів, цілей на різних етапах професійного розвитку й становлення.

Професійна спрямованість є важливим аспектом загальної спрямованості особистості, оскільки мотиваційно-ціннісна сфера дорослої людини формується насамперед у діяльності, що має переважно професійне спрямування. Людині як істоті соціальній властиво бути суб'єктом суспільно-трудоваї діяльності, однією із форм вияву якої є професійна спрямованість. Своєю чергою вона постає як один з аспектів загальної спрямованості особистості.

Загальна спрямованість особистості, що формується протягом життя, є тією основою, на якій розвивається професійна спрямованість. У цьому виявляється зв'язок між аналізованими поняттями. Що стійкішою і ширшою є загальна спрямованість особистості, тим легше й успішніше відбувається утворення на її основі професійної спрямованості й професійного становлення особистості загалом (Stepanenko, 2019).

У процесі формування професійної спрямованості, зазначає А. С. Ткаченко, відбувається становлення особистості, розвиток її здібностей і можливостей, духовне зростання та збагачення.

Сформована професійна спрямованість безпосередньо не тільки визначає успішність

діяльності у вибраній професії, а й впливає на статус і життєву позицію особистості.

На думку Б. Ф. Ломова (Lomov, 1984), професійна спрямованість є властивістю особистості, що визначає ставлення до обраної професії, впливає на успішність підготовки до неї та її виконання. Професійна спрямованість відображає загальне ставлення особистості до професії.

Отже, слід розрізняти широке й вузьке трактування поняття «професійна спрямованість». У широкому значенні професійна спрямованість – це система емоційно-ціннісних ставлень, ієрархічна структура мотивів, які переважають і спонукають особистість до їх втілення в професійній діяльності. У вузькому значенні це професійно важлива властивість, що посідає центральне місце в структурі особистості фахівця й визначає його індивідуально-типологічну своєрідність.

Наукова новизна

У деяких дослідженнях подеколи ототожнюють професійну спрямованість з позитивним ставленням до професії. Однак позитивне ставлення до професії не визначає його причини, воно може ґрунтуватися на різних інтересах, схильностях і прагненнях, свідчити про напрям активності особистості. Реальне уявлення про психологічний зміст цього ставлення може забезпечити аналіз системи мотивів, що відображають ставлення до професії.

Більшість дослідників у професійній спрямованості виокремлюють змістовий і динамічний аспекти (Titova, 2016). Змістовими характеристиками є повнота і рівень спрямованості, динамічними – її інтенсивність, тривалість і стійкість. Формування позитивного ставлення до певної професії розпочинається переважно з появи часткових мотивів, які стосуються окремих її аспектів або зовнішніх характеристик. Значущими для людини можуть бути різні чинники, пов'язані з професією: соціальний престиж, відповідність інтересам і схильностям особистості, можливість для самореалізації та кар'єрного зростання, заробітна плата, гігієнічні чи інші умови праці, відповідність сімейним традиціям тощо. Здебільшого професійну спрямованість визначають комплексом різних мотивів. Що ширшим є їх коло, то вищу цінність для особистості має певна професія.

Мотиви, на яких ґрунтується професійна спрямованість особистості, мають певну організацію. Вони утворюють ієрархію, де одні домінують, інші – відіграють другорядну роль.

Виокремлюють декілька груп мотивів, які пов'язані з професійною діяльністю:

1) внутрішні мотиви, які безпосередньо стосуються змісту професії та зумовлені інтересом до неї, коли особистість приваблює передусім процес, прямі результати професійної діяльності;

2) мотиви, які опосередкованіше стосуються професії та пов'язані зі сформованим у суспільстві ставленням до неї: усвідомлення суспільної значущості професії, її престижності, важливості;

3) мотиви, пов'язані з різноманітними потребами індивіда, що можуть задовольнятися як у професійній діяльності, так і за її межами: потреба в самоствердженні, спілкуванні, досягненні, домінуванні тощо;

4) мотиви, що відображають різні аспекти професійної самосвідомості індивіда: впевненість у володінні професійно необхідними якостями та здібностями, у тому, що професія відповідає покликанню;

5) мотиви, що ґрунтуються на інтересі до зовнішніх, другорядних ознак професійної діяльності (Haluziak, & Tykholaz, 2016).

На думку П. А. Шавіра, рівень професійної спрямованості особистості визначають відповідністю провідних мотивів вибору професії об'єктивному змісту й сутнісним особливостям особистості. Тому важливим критерієм професійної спрямованості є сформованість професійного інтересу та його місце в системі мотивів вибору професії.

Окреслюючи структуру професійної спрямованості, науковці нерідко орієнтуються на підхід, запропонований К. К. Платоновим. Автор у дослідженні професійної спрямованості особистості запропонував виокремлювати її основні форми, такі як схильності, бажання, інтереси, ідеали, переконання та властивості, а також їх рівень, обсяг, інтенсивність, стійкість, дієвість (Priaznnikov, 1996). Він зазначає, що спрямованість, залежно від рівня та глибини її розвитку в діяльності людини, виявляється в різних формах: на низькому ступені розвитку – у формі бажань, на вищому – у формі інтересів, схильностей, переконань.

Деякі автори, серед яких А. П. Сейтешев (Seyteshev, 1990), акцентують на відсутності в науковій літературі чітких уявлень про структуру професійної спрямованості. Автор запропонував виокремлювати в ній такі компоненти, як загальна життєва позиція та життєві орієнтації особистості; професійні плани, які містять завдання та засоби їх досягнення; ступінь активності особистості під час реалізації зазначених планів. Проте загальна життєва позиція та життєві орієнтації особистості – це компоненти, які є надто широким й можуть

виходити за межі професійного значення. Крім того, автор стверджує, що структура професійної спрямованості є складним утворенням, яке охоплює тематику, світогляд і динамічні явища.

Досліджуючи професійну спрямованість як якість особистості, Т. В. Скрипченко (Skrypchenko et al., 2005) пропонує виокремити такі компоненти в її структурі: задоволеність обраною професією – позитивне емоційне ставлення до неї; схильність до професії; вибірковість – мотиви вибору професії, освітнього закладу тощо; стійкість – стабільність професійних планів і намірів; самооцінка професійних здібностей. Дослідниця акцентує на таких компонентах професійної спрямованості, як емоційний (ставлення до професії), мотиваційний (мотиви професійного вибору), вольовий (стійкість професійних намірів) і рефлексивний (професійна самооцінка). Проте когнітивні й поведінкові аспекти професійної спрямованості автор не враховує.

Своєю чергою Є. О. Климов (Klimov, 2004) виокремлює два рівні професійного самовизначення: гностичний, що передбачає перебудову свідомості та самосвідомості, і практичний, який вирізняється реальними змінами соціального статусу особистості. Автор зосереджує увагу на когнітивній складовій професійної спрямованості (знання та уявлення про професію, її особливості, функції, завдання, про себе як представника відповідної професії тощо) і визначає такі компоненти:

- усвідомлення своєї приналежності до певної професійної спільноти;
- знання про ступінь відповідності професійним еталонам;
- знання індивіда про ступінь його визнання в професійній спільноті;
- знання про свої переваги й недоліки, імовірні зони успіхів і невдач;
- уявлення про себе та свою роботу в майбутньому;
- співвіднесеність професійної діяльності та «Я»-образу (Klimov, 1984).

Інші автори до структури професійного самовизначення відносять мотиваційно-цільовий (спрямованість на професійне самовизначення, що виявляється в інтересах, мотивах, цілеспрямованості та зацікавленості), інтелектуально-змістовий (знання про професію, стан самосвідомості, можливості володіння різноманітними засобами пізнавальної діяльності й життєвий досвід) і рефлексивно-оцінний (здатність до самоконтролю, цілепокладання, самокритики й можливостей досягнення мети) компоненти.

Професійна спрямованість особистості є провідною інтегральною якістю, що формується на підставі певної системи знань та вмінь і

вирізняється соціально-психологічною установкою на визначений вид трудової діяльності відповідно до потреб, інтересів, схильностей та мотивів особистості і яка втілюється в готовності здійснити професійний вибір.

Розвиток професійної спрямованості залежить від низки чинників та умов, що слід тлумачити як зовнішні та внутрішні обставини, які визначають вияв і становлення досліджуваного феномену.

Професійна спрямованість є результатом процесів професійного самовизначення, ідентифікації та самоорганізації. Це виявляється в усвідомленні себе представником певної професії, прийнятті професійних норм і цінностей, зміцненні професійних намірів, активному професійному самовдосконаленні (Povarenkov, 2002).

Деякі автори вважають, що розвиток професійної спрямованості реалізується шляхом формування окремих її складових (професійного інтересу, ставлення до обраної професії, ціннісних орієнтацій, мотивів, пов'язаних із вибором професії, тощо) (Tukholaz, 2007). Закріплення за професійним спрямуванням відбувається з позицій того, що є стійкий та сильний інтерес до певної професії. Її починають розглядати щодо перспектив, намірів і прагнень у майбутньому. Форми виявів спрямувань особистостей визначають відповідну перспективу.

Усвідомлене прагнення застосувати свої можливості та виявити себе в професійній сфері починає формуватися на підставі готовності до функціонування в суспільстві. Водночас загострюється потреба в особистісному та професійному самовизначенні (Klybanivska, 2019).

Уже в підлітковому віці посилюється усвідомлення проблеми професійного вибору та формується готовність до його реалізації.

Динаміка професійної спрямованості підлітків виявляється в розширенні уявлення про бажані професії за рахунок специфічних вимог, які вона ставить до особистості, і посиленні невпевненості в однозначності професійного вибору, що сприяє рефлексії та пошуку себе в різних професіях. Це визначає особливості формування вектору «мотив–мета» (Prykina, & Osipova, 2015).

Періоду ранньої юності притаманні активізація процесів самопізнання, інтенсивний розвиток внутрішнього світу й пошук власного «місця під сонцем». Водночас актуальним є провідний вид діяльності – особистісне та професійне самовизначення. Важливим центром особистості в ранній юності, зазначає Л. І. Божович (Voznovich, 2009), стає саме спрямованість у майбутнє. Головним завданням

цього віку є вибір професії. Такий період називають періодом реалістичної оптації.

Виявом професійної спрямованості в ранній юності є наявність професійних планів, що мають, як окреслили у своїх дослідженнях Л. І. Божович, І. В. Дубровіна та інші вчені, спонукальну силу. Для цього вікового періоду актуальним є усвідомлений вибір шляхів професійної освіти і професійної підготовки, що можна вважати виявом навчально-професійного самовизначення.

З метою практичного дослідження проблеми професійного самовизначення було проведено експериментальну роботу з вивчення проблеми професійної спрямованості старшокласників.

Діагностична робота в цьому напрямі виконує низку функцій:

– забезпечення самовизначення старшокласників, що є суб'єктом вибору освітнього напрямку, надання підстав для цього вибору;

– фіксація та відстеження важливих показників формування готовності до вибору професії як в окремого учня, так і на рівні класу;

– оцінка ефективності роботи, спрямованої на формування професійного самовизначення (Omelchenko, 2019).

Для виявлення рівня сформованості професійного спрямування та факторів, що впливають на усвідомлений вибір професії учнями, ми продіагностували 46 учнів старших класів за допомогою тесту-опитувальника особистісної зрілості Ю. З. Гільбуха.

Ґрунтуючись на загальноприйнятих уявленнях про особистість, автор виокремлює такі складові особистісної зрілості, як мотивація досягнень, ставлення до свого «Я» («Я»-концепція), почуття громадянського обов'язку, життєва установка, здатність до психологічної близькості з іншою людиною. Виміряні параметри співвідносяться з ключем до кожної шкали і знаходяться в діапазоні від +99 до -99 з відповідною градацією за рівнями: дуже високий рівень; високий; задовільний; незадовільний.

Результати дослідження старшокласників за методикою продемонстровано в таблиці.

Таблиця

Частота випадків розподілу показників особистісної зрілості в старшокласників

	Рівень вираженості показників, %			
	незадовільний	задовільний	високий	дуже високий
Мотивація досягнення	32 %	40 %	24 %	4 %
Ставлення до свого «Я»	76 %	16 %	4 %	4 %
Почуття громадянського обов'язку	52 %	20 %	20 %	8 %
Життєва установка	52 %	24 %	24 %	0 %
Здатність до психологічної близькості з іншою людиною	60 %	20 %	20 %	0 %

Встановлено, що в старшокласників за шкалою «мотивація досягнення» незадовільний бал спостерігається в 32 % респондентів, що виражається в низькому рівні мотивації та виявляється у відсутності прагнення до самостійності, ініціативності, вияву лідерських якостей. У 40 % учнів – задовільний бал за цією шкалою. Цей показник характеризує їх як осіб, у яких прагнення до самореалізації, самостійності, ініціативності, до досягнення високих результатів у різних видах діяльності виявляється нечасто і триває недовго. Прикладом може бути вибіркова мотивація, прагнення вивчати лише профільні предмети й не докладати зусиль для опанування за

непрофільними предметами. У 24 % і 4 % опитуваних спостерігається високий і досить високий показники за шкалою відповідно, що відображає високу вмотивованість старшокласників до різного роду діяльності й досягненню високих результатів. Також високі показники можуть свідчити про позитивний емоційний фон загалом і наявність позашкільної діяльності (хобі, спорт тощо).

За рівнем розвитку «Ставлення до свого «Я» («Я»-концепція)» у 76 % старшокласників спостерігаються незадовільні результати. Це є свідченням невпевненості у власних можливостях, незадоволеності здібностями, характерологічними особливостями, знаннями,

вміннями, навичками. Низькі показники зашкалою можуть свідчити про наявність неадекватної самооцінки, високої вимогливості до себе, відсутності самовдоволення та надмірну сором'язливість. Безумовно, ці якості можуть негативно позначитися на навчальній успішності та розвитку. У 16 % старшокласників виявлено задовільний рівень ставлення до свого «Я», що вказує на адекватну самооцінку та самоставлення. Водночас 4 % учнів, що продемонстрували високий рівень «Я-концепції», мають адекватні вимоги й позитивне ставлення до себе, упевненість у собі.

Несформованість почуття громадянського обов'язку й незацікавленість у суспільно-політичному житті загалом, низький вияв колективізму характеризують 52 % респондентів, що виявили незадовільні показники за шкалою «Почуття громадянського обов'язку». 20 % опитуваних продемонстрували високий рівень вираженості за шкалою, відповідно їм притаманний достатній рівень розвитку таких якостей, як патріотизм, інтерес до явищ суспільно-політичного життя, почуття професійної відповідальності, потреба в спілкуванні та колективізм. Досить високий показник почуття громадянського обов'язку продемонстрували 8 %, що виявляється в активному інтересі як до суспільного, так і політичного життя, розвиненості почуття патріотизму, прагненні до активної колективної роботи.

У 52 % учнів незадовільними є дані за шкалою «Життєва установка». Це свідчить про недостатню емоційну врівноваженість, нездатність до розсудливості, схильність до імпульсивності. Іноді в стресових чи звичайних повсякденних ситуаціях, ці особи можуть неадекватно оцінювати те, що відбувається, виявляти здатність до аналізу ситуації та гнучкість. У 24 % респондентів задовільний рівень вираженості показників за цією шкалою, що відображається в самоконтролі й саморегуляції в різноманітних ситуаціях і здатності реально оцінювати обставини, що склалися. У 24 % учнів виявляється високий рівень життєвих установок, це свідчить про адекватне сприйняття реальної дійсності, оцінку й осмислення ситуації, прагнення до досягнення мети будь-якими шляхами.

У 60 % старшокласників спостерігаються незадовільні показники за шкалою «Здатність до психологічної близькості з іншою людиною». Ця шкала характеризує доброзичливе ставлення до інших або, навпаки, відсутність чи низький рівень емпатії, низький рівень співпереживання, невміння вислуховувати інших. Проте ці поведінкові вияви можуть бути пов'язані з віковими особливостями, обмеженнями потреби

в духовній близькості з іншими. 20 % опитуваних продемонстрували задовільний бал за шкалою, що виявляється в довірливому ставленні до навколишніх, здатності переживати й виявляти співчуття до інших людей. У 20 % високий результат вираженості цієї характеристики свідчить про відкритість і довірливість до інших, здатності близько сприймати переживання інших.

Дослідження професійної спрямованості в ранній юності надало можливість виокремити такі характеристики професійної спрямованості в цьому віці: адекватна самооцінка; готовність до самовизначення; професійна готовність, що виявляється в готовності до вибору професії, розумінні подальшого напрямку навчання; підвищенні успішності з предметів, що відповідають обраному напрямку; відвідування додаткових курсів відповідно до майбутньої професії; наявність вибору місця навчання після закінчення школи (Рарернова). Ці характеристики визначили напрям і тематику бесіди з учнями, що брали участь у дослідженні за тестом-опитувальником Ю. З. Гільбуха.

Висновки

Отже, за результатами зіставлення результатів діагностики та проведеної бесіди визначено, що готовність до професійного самовизначення низька в 52 % (23 учнів) опитуваних, середня – у 36 % (17 учнів), а 12 % (6 учнів) мають високий рівень (рис.).

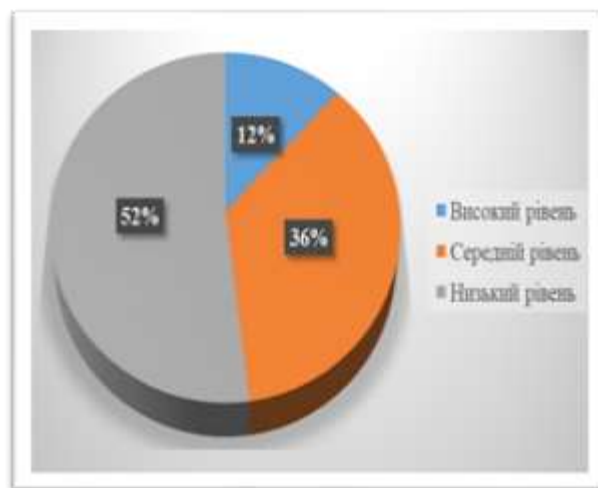

Рис. Рівень професійної спрямованості старшокласників

Результати дослідження рівня професійної спрямованості старшокласників засвідчують, що більшість із них мають низький і середній рівні, що є недостатнім для усвідомленого вибору професії. Більшість учнів потребує цілеспрямованої роботи з удосконаленням таких якостей, як цілеспрямованість, ініціативність і самостійність.

Встановлено, що старшокласникам необхідна допомога в розумінні та формуванні професійного самовизначення. Психолого-педагогічний супровід має забезпечити не тільки вибір професії, а й підвищити рівень самопізнання та самооцінку особистості. Безумовно, слід урахувати особливості функціонування цієї системи. Вона

повинна бути розроблена з огляду на психологічні й вікові особливості учнів, реалізовуватися систематично як цілісний процес, спрямований на реалізацію усвідомленого вибору майбутньої професійної діяльності старшокласниками.

REFERENCES

- Boznovich, L.I. (2009). *Lichnost i ee formirovanie v detskom vozdaste [Personality and its formation in childhood]*. SPb.: Piter [in Russian].
- Haluziak, V.M., & Tykholaz, S.I. (2016). *Rozvytok profesiinoi spriamovanosti studentiv vyshchych medychnykh navchalnykh zakladiv [Development of professional orientation of students of higher medical educational institutions]*. Vinnytsia: Nilan-LTD [in Ukrainian].
- Ilin, E.P. (2002). *Motivatsiia i motyvy [Motivation and motives]*. SPb.: Pyter [in Russian].
- Ionova, I.M., & Polianychnko, A.O. *Teoretyko-metodychni osnovy profesiinoi spriamovanosti maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv [Theoretical and methodological bases of professional orientation of future social workers]*. doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-36-5/11> [in Ukrainian].
- Klimov, E.A. (1984). *Kak vybirat professiiu [How to choose a profession]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- Klimov, E.A. (2004). *Psikhologiiia professionalnogo samoopredeleniia [Psychology of professional self-determination]*. Moscow: Akademiia [in Russian].
- Klybanivska, T.M. (2019). Osoblyvosti adaptatsii do navchalnoi diialnosti studentiv-pravnykiv [Features of adaptation to the educational activities of law students]. *Orhanizatsiina psykhohiia. Ekonomichna psykhohiia, Organizational psychology. Economic psychology*, 1(16), 46-54. doi: <https://doi.org/10.31108/2.2019.1.16.5> [in Ukrainian].
- Korets, O.M. (2018). Profesiina spriamovanist navchannia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii maibutnykh bakalavriv tekhnolohichnoi osvity [Professional orientation of teaching modern information technologies to future bachelors of technological education]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia, Information technologies and teaching aids*, 67(5), 94-103 doi: 10.33407/itlt.v67i5.2168 [in Ukrainian].
- Lomov, B.F. (1984). *Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psikhologii [Methodological and theoretical problems of psychology]*. Moscow: Progress [in Russian].
- Markovchin, S.G., & Sadykov, I.M. (2020). Formirovanie professionalnoy napravlenosti kursantov voennykh vuzov [Formation of professional orientation of cadets of military universities]. *TsITISE, CITISE*, 4, 273-282. doi: <http://doi.org/10.15350/2409-7616.2020.4.23> [in Russian].
- Mitina, L.M. (Ed.). (1998). *Psikhologicheskoe soprovozhdenie vybora professii [Psychological support for choosing a profession]*. Moscow: Flinta [in Russian].
- Omelchenko, M.S. (2019). Problema stanovlennia profesiinoi svidomosti osobystosti na etapi profesiinoho vyboru [The problem of formation of professional consciousness of the individual at the stage of professional choice]. *Psyhlohohichnyi chasopys, Psychological Journal*, 5(10), 131-142. doi: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.10> [in Ukrainian].
- Omelchenko, T. (2019). Eksperymentalne doslidzhennia osobystisnoho samorozvytku maibutnykh praktychnykh psykhohohiv [Experimental study of personal self-development of future practical psychologists]. *Psychological Prospects Journal*, 34, 194-205. doi: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-34-194-205> [in Ukrainian].
- Papernova, T.V. *Osoblyvosti formuvannia profesiinoi spriamovanosti starshoklasnykiv z vykorystanniam informatsiinykh tekhnolohii [Features of formation of professional orientation of senior pupils with use of information technologies]*. Retrieved from <http://users.kpi.kharkov.ua/lre/MicroCAD/mcad2000/17.htm> [in Ukrainian].
- Podoliak, L.H., & Yurchenko, V.I. (2006). *Psyhlohohiia vyshchoi shkoly [Psychology of high school]*. Kyiv: Fil-studiia [in Ukrainian].
- Povarenkov, Iu.P. (2002). *Psikhologicheskoe sodernzhanie professionalnogo stanovleniia cheloveka [The psychological content of a person's professional development]*. Moscow: URAO [in Russian].
- Priaznnikov, N.S. (1996). *Professionalnoe i lichnostnoe samoopredelenie [Professional and personal self-determination]*. Moscow: In-t prakt. psikhologii; Voronezn: MODEK [in Russian].
- Prykina, L.V., & Osipova, L.B. (2015). Problemy professionalnogo samoopredeleniia starsheklassnikov [Problems of professional self-determination of high school students]. *Vestnik Cheliabinskogo gosudarstvennogo universiteta, Chelyabinsk State University Bulletin*, 9(364), 118-124 [in Russian].
- Seyteshev, A.P. (1990). *Professionalnaia napravlennost lichnosti [Professional orientation of the personality]*. Alma-Ata: Nauka KazSSR [in Russian].
- Skrypchenko, O.V., Dolynska, L.V., & Ohorodniichuk, Z.V. (et al.). (2005). *Zahalna psykhohohiia [General Psychology]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Stepanenko, L.M. (2019). Profesiina spriamovanist u pidhotovtsi maibutnykh psykhohohiv do vzaiemodii z marhinalnymy sotsialnymy hrupamy [Professional orientation in preparing future psychologists to interact with marginal social groups]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova, Scientific notes*

- of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov, 144, 186-198. doi: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-144.2019.22> [in Ukrainian].
- Titova, T. (2016). Osoblyvosti profesiinoi spryamovanosti studentiv-psykholohiv z riznym rivnem samorehuljatsii [Features of professional orientation of students-psychologists with different level of self-regulation *Naukovi zapysky Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova, Scientific notes of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov*, 106, 203-115. doi: <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2019.1.163997> [in Ukrainian].
- Tykhola, S.I. (2007). Profesiina spryamovanist yak psykholoho-pedahohichne poniattia [Professional orientation as a psychological and pedagogical concept.]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. Kotsiubynskoho, Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after M. Kotsyubynsky*, 21, 265-269. [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте : монография. СПб. : Питер, 2009. 400 с.
- Галузяк В. М., Тихолаз С. І. Розвиток професійної спрямованості студентів вищих медичних навчальних закладів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 228 с.
- Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. СПб. : Питер, 2002. 512 с.
- Іонова І. М., Полянничко А. О. Теоретико-методичні основи професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників. doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-36-5/11>.
- Климов Е. А. Как выбирать профессию : кн. для учащихся. М. : Просвещение, 1984. 160 с.
- Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения : учеб. пособие. М. : Академия, 2004. 304 с.
- Клибанівська Т. М. Особливості адаптації до навчальної діяльності студентів-правників. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2019. № 1 (16). С. 46–54. doi: <https://doi.org/10.31108/2.2019.1.16.5>.
- Корець О. М. Професійна спрямованість навчання сучасних інформаційних технологій майбутніх бакалаврів технологічної освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 67. № 5. С. 94–103. doi: [10.33407/itlt.v67i5.2168](https://doi.org/10.33407/itlt.v67i5.2168).
- Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. М. : Прогресс, 1984. 445 с.
- Марковчин С. Г., Садыков И. М. Формирование профессиональной направленности курсантов военных вузов. *ЦИТИСЭ*. 2020. № 4. С. 273–282. doi: <http://doi.org/10.15350/2409-7616.2020.4.23>.
- Психологическое сопровождение выбора профессии : науч.-метод. пособие / под ред. Л. М. Митиной. М. : Флинта, 1998. 184 с.
- Омельченко М. С. Проблема становлення професійної свідомості особистості на етапі професійного вибору. *Психологічний часопис*. 2019. Т. 5. Вип. 10. С. 131–142. doi: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.10>.
- Омельченко Т. Експериментальне дослідження особистісного саморозвитку майбутніх практичних психологів. *Psychological Prospects Journal*. 2019. Вип. 34. С. 194–205. doi: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-34-194-205>.
- Папернова Т. В. Особливості формування професійної спрямованості старшокласників з використанням інформаційних технологій. URL: <http://users.kpi.kharkov.ua/lre/MicroCAD/mcad2000/17.htm>.
- Подольак Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : навч. посіб. Київ : Філ-студія, 2006. 320 с.
- Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека. М. : УРАО, 2002. 160 с.
- Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение : пособие. М. : Ин-т практ. психологии ; Воронеж : МОДЭК, 1996. 253 с.
- Прыкина Л. В., Осипова Л. Б. Проблемы профессионального самоопределения старшеклассников. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2015. № 9 (364). С. 118–124.
- Сейтешев А.П. Профессиональная направленность личности. Алма-Ата : Наука КазССР, 1990. 336 с.
- Загальна психологія : підручник / [О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.]. Київ : Либідь, 2005. 464 с.
- Степаненко Л. М. Професійна спрямованість у підготовці майбутніх психологів до взаємодії з маргінальними соціальними групами. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2019. Вип. 144. С. 186–198. (Серія «Педагогічні науки»). doi: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-144.2019.22>.
- Тітова Т. Особливості професійної спрямованості студентів-психологів з різним рівнем саморегуляції. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2016. Вип. 106. С. 203–115. (Серія «Педагогічні науки»). doi: <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2019.1.163997>.
- Тихолаз С. І. Професійна спрямованість як психолого-педагогічне поняття. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського*. 2007. Вип. 21. С. 265–269. (Серія «Педагогіка і психологія»).

Стаття надійшла до редколегії 20.01.2021

Didukh M. – Ph.D in Psychology, Senior Lecturer of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2331-4603>

Professional Orientation as a Dynamic Quality of Personality

*The article considers the peculiarities of the professional orientation of the individual. It is determined that the process of development of professional orientation is realized through the formation of its individual components, such as professional interest, attitude to the chosen profession, values orientations, professional attitudes and motives. The **purpose** of our research was to identify the psychological characteristics of professional orientation as a set of motivational entities and a system that determines the characteristics of behavior and direction of the individual. The **methodological basis** of the article were general psychological provisions on the essence and development of personality in the process of life activity (G. S. Kostyuk, S. D. Maksimenko, V.P. Moskalets, S. L. Rubinstein, L. E. Orban, T. M. Titarenko), the principle of a systematic approach, which has become widespread in modern scientific developments (I. V. Blauberg, V. P. Kuzmin, V. M. Sadovsky, B. S. Ukrainsev, I. T. Frolov, E. G. Yudin), the principle of unity of consciousness and activity (E. A. Klimov, O. M. Leontiev, S.L. Rubinstein), also the approach to understanding professional orientation as a factor of personal growth (V. A. Bodrov, E. A. Klimov, G. V. Lozhkin, A. K. Markova, V. O. Molyako, V. A. Semichenko, A. V. Furman). **Scientific novelty.** It is established that there are different approaches to the definition of «professional orientation of the individual», but they all contain the opinion that this process is turns out in a positive attitude to the profession, predisposition and interest in it, satisfy material and spiritual needs, being engaged in professional activity. Professional orientation of the individual is a leading quality that develops on the basis of a certain system of knowledge and skills and is characterized by socio-psychological attitudes to a particular type of work in accordance with the needs, interests, inclinations and motives of the individual and expressed in willingness to make professional choices. **Conclusions.** Thus, the formed professional orientation largely determines not only the success of the activity in the chosen profession, but also affects the status and the whole life position of the individual. Therefore, systematic and purposeful work on the formation of professional orientation of the individual should begin with the school years and provide familiarity with the characteristics of various professions, prospects and difficulties that may arise in it, etc.*

Keywords: personality orientation profession; professional orientation; personality; professional readiness; personality motivation; professional self-determination.